

SŁOŃ A SPRAWA MIEJSKA, CZYLI LOS MEGAFAUNY W RĘKACH NAS WSZYSTKICH

Magdalena Janiszewska

Abstrakt. Przyszłość dużych, dobrze rozpoznawalnych ssaków świata dla większości społeczeństwa wydaje się niczym nie zagrożona. Takie postrzeganie bytu tych zwierząt wynika z ich dużego potencjału medialnego – wiele z nich np. słonie, nosorożce, czy orangutany, jako bohaterowie wielu filmów, bajek i zdjęć przyrodniczych są postrzegane jako zwierzęta, dla których ryzyko wymarcia w najbliższej przyszłości jest niskie.

Tymczasem większość gatunków należących do obecnie żyjącej megafauny, wg danych z Czerwonej Księgi Gatunków Zagrożonych IUCN, posiada status „narażony” (VU) „zagrożony” (EN) bądź „krytycznie zagrożony” (CR).

Artykuł ma na celu przybliżenie rodzajów i stopnia zagrożenia wybranych gatunków wielkich ssaków świata oraz przedstawienie prostych działań ochronnych, które można podejmować w życiu codziennym.

Słowa kluczowe: gatunki zagrożone, megafauna, kołtan, bushmeat, tradycyjna medycyna chińska

Abstract. Elephant And The Urban Case, Or The Megafauna From The Hands Of All. The future of large, well-recognized mammals of the world for the majority of the society seems to be endangered. Such perception of these animals' existence results from their great media potential – many of them, eg elephants, rhinos or orangutans, as heroes of many films, cartoons and nature photos are perceived as animals for which the risk of extinction in the near future is low.

Meanwhile, most species belonging to the currently living megafauna, according to data from the IUCN Red List of Threatened Species, have an "endangered" (VU) "threatened" (EN) or "critically endangered" (CR) status.

The article aims to approximate the types and the degree of danger of selected species of large mammals of the world and to present simple protective actions that can be taken in everyday life

Key words: endangered species, megafauna, coltan, bushmeat, traditional Chinese medicine

SŁOŃ AFRYKAŃSKI (VU)

Chociaż nielegalne polowania w celu pozyskania kości słoniowej pozostają istotnym czynnikiem spadku liczebności tego gatunku w niektórych obszarach, szczególnie w Afryce Środkowej, obecnie najważniejszym zagrożeniem dla słonia jest utrata i fragmentacja siedlisk spowodowana ciągłym powiększaniem się populacji ludzi i szybkim przekształcaniem gruntów. Specyficznym przejawem tego trendu jest odnotowany wzrost konfliktu człowiek-słoń

(niszczenie upraw), który dodatkowo pogarsza zagrożenie dla populacji tych zwierząt (Wilson i Mittermeier 2011).

Kość słoniowa jest od wieków wykorzystywana do wyrobu biżuterii, różnego rodzaju ozdób i artykułów użytkowych np. klawiszy do pianin i fortepianów. Jedną z głównych przyczyn rosnącego przemytu jest szybko wzrastający popyt na produkty z afrykańskiej kości słoniowej w krajach azjatyckich.

W ostatnim dziesięcioleciu nielegalne polowania na słonie afrykańskie i przemysł kości słoniowej osiągnęły rekordowe poziomy. Szacuje się, że w wyniku tego procederu rocznie ginie od 20 000 do 30 000 słoni afrykańskich (Thouless i in. 2016).

W 1989 r. słoń afrykański został umieszczony w załączniku I Konwencji CITES, a w 1990 r., został zakazany międzynarodowy handel kością słoniową. Od 1 lipca 2017 r. państwa członkowskie UE przestały wydawać zezwolenia na wywóz surowej kości słoniowej. Oznacza to zaprzestanie wywozu surowej kości słoniowej, z wyjątkiem okazji wykorzystywanych do celów naukowych bądź edukacyjnych.

Działania ochronne dla każdego:

- informuj społeczeństwo o nielegalnym handlu kością słoniową;
- nie nabywaj ozdób, przedmiotów użytkowych wykonanych z kości słoniowej (najczęściej nabywane jako pamiątki z podróży);
- wspieraj organizacje zajmujące się ochroną przyrody (np. International Elephant Foundation, WWF). Zgromadzone środki są przeznaczane m. in. na szkolenie strażników parków i specjalistów ds. ochrony przyrody, zakup monitoringu dla patroli antyklubowniczych, edukację lokalnej ludności;

TYGRYSY

Poniżej podano liczebności osobników tygrysów poszczególnych podgatunków żyjących w naturze (The IUCN Red List of Threatened Species 2015):

- **tygrys bengalski (EN)** – prawdopodobnie mniej niż 2000 osobników
- **tygrys syberyjski (EN)** – 450-500 osobników
- **tygrys indochiński (EN)** – prawdopodobnie 420-1000 osobników, brak dokładnych danych
- **tygrys sumatrzański (CR)** – 441-679 osobników
- **tygrys malajski (EN)** – 600-800 osobników

Populacje wszystkich żyjących podgatunków tygrysów (sześć podgatunków uznaje się już za wymarłe) uszczuplają obecnie: kłusownictwo, przełowienie zwierząt stanowiących bazę pokarmową tych drapieżników, konflikt tygrys-człowiek (napaści na zwierzęta hodowlane) i przede wszystkim utrata siedlisk (Tilson i Nyhus 2010). Jednym z największych problemów dla przetrwania tygrysów jest też chińska medycyna ludowa napędzająca polowania na te duże koty. Jest ona zbiorem ludowych recept opartych na teoriach pozbawionych naukowych podstaw. Kości tygrysów są remedium na kostne dolegliwości, zaś wąsy i zęby – na bóle zębów. Popiół powstały ze spalenia skóry, kości, pazurów i wewnętrznych organów mają właściwości uniwersalne i stanowią lekarstwo na wszelkie bóleczki. Tygrysi pazur zawieszony na szyi uznaje się za jeden z najsilniejszych i najbardziej pożądaných amuletów ochronnych. Pazury i wąsy tygrysa to talizmany miłosne, zaś różne części jego są poszukiwanymi afrodyzjakami.

Zęby mają gwarantować szczęście w grach losowych, odganiać demony, złe duchy i drapieżne zwierzęta. Pomimo wydanego w 2010 r. oświadczenia Światowej Federacji Stowarzyszeń Medycyny Chińskiej, że nie ma dowodów na skuteczność takich preparatów, wiara przekazywana z pokolenia na pokolenie przez ponad 4000 lat jest nadal silnie zakorzeniona w świadomości Azjatów. Co więcej, praktyki ludowe zostały usystematyzowane za czasów Mao Tse Tung, kiedy Chiny były zbyt biedne, by praktykować zachodnią medycynę, a dyktator zalecił stosowanie medycyny tradycyjnej, by zapłacić luki w kulejącym systemie opieki zdrowotnej.

W listopadzie 2018 r. chińska rada państwa zniósła zakaz stosowania części ciała tygrysów i nosorożców (Rolecki 2018). Obecnie chińskie szpitale mogą już wykorzystywać sproszkowany róg nosorożca i kości tygrysa, o ile pochodzą od zwierząt hodowanych. W Chinach hodowane są tysiące tygrysów, aby uzyskać z nich części ciała do rzekomych leków. Nie zaspokaja to obecnych potrzeb, więc chronione na wolności tygrysy często padają ofiarą kłusowników. Co więcej, w 2016 r. ta sama rada państwa opracowała dokument, który planuje uniwersalny dostęp do medycyny ludowej do roku 2020 i rozwój tej gałęzi gospodarki do 2030 r. (Rolecki 2018).

Dla przetrwania tygrysów i nosorożców, są to fatalne prognozy.

Działania ochronne dla każdego:

- tam gdzie możesz dzielić się informacjami na temat wymierania tygrysów i jego przyczyn;
- dementuj reklamy i informacje na temat skuteczności chińskiej medycyny;
- dziel się informacją, że „leki” i „pamiątki” z podróży pochodzenia zwierzęcego mogą zawierać części ciała wymierających zwierząt – np. tygrysów, czy nosorożców;
- jeśli widzisz polskie ogłoszenia (w internecie, prasie itp.) o sprzedaży medykamentów zawierających części ciała tygrysów, nosorożców, czy niedźwiedzi azjatyckich, informuj Izbę Administracji Skarbowej (służby celne);

NOSOROŻCE

Poniżej podano liczebności osobników nosorożców poszczególnych gatunków żyjących w naturze (Emslie i in. 2015):

- **nosorożec sumatrzeński (CR)** – 73 osobników
- **nosorożec czarny (CR)** – 5250 osobników
- **nosorożec jawański (CR)** – 63 osobników
- **nosorożec indyjski (VU)** – 3264 osobników
- **nosorożec biały (NT)** – 20378 osobników.

Nosorożce są zabijane masowo z powodu swojego rogu, który mimo braku naukowego potwierdzonych właściwości leczniczych jest wciąż wykorzystywany na potrzeby tradycyjnej medycyny chińskiej. Handel wyrobami z rogu tych zwierząt jest na świecie zabroniony (choć nie w Chinach), jednak na czarnym rynku jest on dostępny i osiąga zawrotne ceny (jest dwa razy droższy od złota). Metody polowania na te wielkie ssaki są szczególnie okrutne. Zwierzęta przeznaczone do nielegalnego pozyskania rogu są usypiane, a nie zabijane – strzał z usypiaczem nie emituje huk, a tym samym, nie alarmuje strażników parków. Okaleczone zwierzęta padają z wykrwawienia i wdających się w rany infekcji.

Od 2012 odnotowuje się znaczny wzrost kłusownictwa na afrykańskie gatunki nosorożców. Ilość rogów, które opuściły nielegalnie ten kontynent osiągnęła najwyższy poziom od ponad 20

lat (Emslie i in. 2012). W 2014 r. afrykańskie populacje zmniejszyły swoją liczebność aż o 5%. (Emslie i in. 2014).

W przeciwieństwie do władz Afryki, w państwach azjatyckich poświęca się zdecydowanie mniej uwagi i nakładów finansowych na ochronę tamtejszych gatunków nosorożców. Nosorożec indyjski występujący jeszcze licznie w Indiach i Nepalu, na skutek nielegalnych polowań, całkowicie wyginął już z terenu Pakistanu (Emslie i in. 2015).

Pomimo faktu, że w latach 2013-15 nie odnotowano śladów kłusownictwa na nosorożce sumatrańskie, przypuszcza się, że dane te są mocno niekompletne. Powodem może być zbyt mała ilość patroli antyklusowniczych, a zasiedlanie przez te nosorożce niedostępnych lasów tropikalnych, dodatkowym utrudnieniem uniemożliwiającym wykonanie poprawnych oszacowań (Emslie i in. 2015).

Sytuacja jedynej populacji krytycznie zagrożonego nosorożca jawajskiego zasiedlającego teren parku narodowego Jung Kulon jest obecnie stabilna dzięki zamontowaniu monitoringu rozmieszczonego na całym terenie parku (Emslie i in. 2015).

Bez względu na rejon występowania, kłusownictwo na nosorożce z roku na rok drastycznie zwiększa się. Popyt na róg nosorożca szczególnie zwiększył się od momentu pojawienia się informacji, że jest skutecznym lekiem w leczeniu raka. Obecne prognozy zakładają, że w ciągu najbliższych kilkunastu lat bezpowrotnie wyginie większość gatunków nosorożca (Wilson i Mittermeier 2011).

Działania ochronne dla każdego:

- nie nabywaj produktów tradycyjnej medycyny chińskiej zawierających róg nosorożca;
- nie rozpowszechniaj informacji o właściwościach „leczniczych” rogu nosorożców;
- wspieraj i propaguj programy hodowlane międzynarodowych organizacji ratujących przyrodę, np. WWF, IUCN, International Rhino Foundation i Global Wildlife Conservation;

ORANGUTANY (CR)

Główne powody wymierania orangutanów są niewątpliwie związane z działalnością człowieka: odlesianiem terenów lasów tropikalnych pod uprawę palm olejowych i nielegalnym handlem zwierzętami.

Olej palmowy znalazł szerokie zastosowanie w przemyśle głównie przez wzgląd na niską cenę, która bezpośrednio wiąże się z faktem pozyskiwania oleju palmowego z owoców najbardziej wydajnej rośliny oleistej – olejowca gwinejskiego (*Elaeis guineensis*). Okres produktywności drzewa palmy oleistej jest bardzo długi – trwa ok. 25-30 lat. Rocznie olejowiec produkuje 8-12 owocostanów, z których każdy osiąga masę 10-25 kg i zawiera 1-3 tys. owoców (Górecka 2011). Powszechność stosowania tego oleju wynika nie tylko z wysokiej produktywności palm, ale ze względu na unikatowy skład chemiczny, także z jego wysokiej trwałości przechowalniczej (Kowalska i in. 2012). Światowi producenci na masową skalę wykorzystują go do produkcji wielu towarów. Wśród nich są kosmetyki (szampony, mydła, pasty do zębów, balsamy, kremy, dezodoranty) i żywność (płatki śniadaniowe, ciastka, chleby pakowane, frytki, sałatki, pizza, sosy, mrożonki, batoniki, chipsy, czekolady, lody). Olej palmowy to składnik wielu detergentów (proszki do prania, płyny do czyszczenia łazienek, kuchni, szyb) oraz karm i kosmetyków dla domowych zwierząt.

Dramatycznie szybkie tempo wycinania i wypalania lasów tropikalnych na Borneo i Sumatrze spowodowało utratę już prawie 80% siedlisk orangutanów. W ostatnich 40 latach populacja orangutanów zmniejszyła się o 50%. Rocznie tracimy ponad 6000 orangutanów (Wich i in. 2016). Szacuje się, że orangutany ulegną wyginięciu w ciągu najbliższych 50 lat (Mittermeier i in. 2013). Za tę klęskę tych zwierząt odpowiedzialny jest każdy kupujący produkty zawierające olej palmowy.

Działania ochronne dla każdego:

- kupuj świadomie, wybieraj produkty bez oleju palmowego;
- wspieraj organizacje chroniące orangutany np. Orangutan Foundation International, The Orangutan Project;

GORYLE (CR)

Oba gatunki goryli – goryl zachodni i goryl wschodni (górski) wg danych IUCN posiadają status zwierząt krytycznie zagrożonych. Szczególnie zagrożony jest goryl wschodni występujący w Demokratycznej Republice Konga, Ugandzie i Rwandzie, a więc na terenach objętych wojnami domowymi.

Głównymi zagrożeniami dla tych wielkich małp są: utrata siedlisk, zabijanie dla mięsa, odławianie żywych zwierząt na handel oraz zakażenia drobnoustrojami chorobotwórczymi (np. Ebola, HIV, żółta gorączka). Utrata siedlisk związana jest w szczególności z postępującą urbanizacją terenów na których żyją goryle, oraz z ich odlesianiem dla przemysłu wydobywczego. Wraz ze zwiększającym się światowym zapotrzebowaniem na sprzęt elektroniczny, w Afryce postępuje wydobywanie kolanu – minerału niezbędnego do budowy mikrocondensatorów stosowanych w smartfonach, laptopach, konsolach itp. Największe złoża kolanu znajdują się w Demokratycznej Republice Konga, i pokrywają się z siedliskami goryli. Innym, choć równie ważnym problemem związanym z wydobywaniem kolanu jest zjawisko niewolnictwa i handlu ludźmi. Ponieważ obecnie cena kolanu rośnie w zawrotnym tempie, kwitnie działalność przemysłowa bazująca na pracy autochtonów. O zjawisku tzw. „krawowych smartfonów” producenci sprzętu elektronicznego wolą milczeć...

Rozwijający się z roku na rok proceder pozyskiwania mięsa dzikich zwierząt (m. in. małp człekokształtnych, antylop, pangolinów, lemurów) – tzw. bushmeatu jest kolejnym poważnym zagrożeniem dla goryli. Obecne polowania na dziką faunę mają charakter ściśle komercyjny. Przyczyną tego zjawiska jest pojawienie się snobistycznej mody na serwowanie bushmeatu w restauracjach całego świata (głównie w USA, Kanadzie i Chinach). W 2010 służby celne z lotniska Charlesa de Gaulle odnotowywały import bushmeatu do Francji w ilości 5 ton tygodniowo (Pennisi 2016).

Bliskie pokrewieństwo goryli z człowiekiem czyni te małpy podatnymi na choroby ludzi. Przy już istniejącym obciążeniu chorobami, które cierpią te małpy, odwiedzający turyści stanowią kolejną groźbę – zarażenia ich chorobami, takimi jak grypa, a nawet przeziębienie (które może okazać się śmiertelne dla goryli).

Wg danych IUCN w stanie dzikim żyje obecnie 5 000 osobników goryli wschodnich, co oznacza, że w ciągu ostatnich 20 lat liczebność tego gatunku spadła o 70% (Mittermeier i in. 2013). Pomimo tych zatrważających danych, dzięki intensywnym działaniom konserwatorskim stan liczebny tego gatunku nieznacznie się odbudował. Ważnym czynnikiem ułatwiającym przetrwanie goryli jest ekoturystyka, dostarczająca środków finansowych przeznacz-

nich m.in., na opłacanie strażników parków narodowych. Odpowiedzialna turystyka jest więc istotną siłą dla finansowania ochrony tych pięknych zwierząt.

Działania ochronne dla każdego:

- prowadź edukację na temat goryli i ich zagrożeń;
- bojkotuj restauracje, w których serwowany jest tzw. bushmeat;
- ograniczaj zakup nowego sprzętu elektronicznego;
- oddawaj sprzęt do recyklingu – koltan jest materiałem odzyskiwanym. Ograniczysz w ten sposób jego wydobycie, a tym samym – odlesianie terenów na których żyją goryle;
- kupuj lokalne rękodzieło w celu wspierania lokalnych przedsiębiorstw;
- uprawiaj ekoturystykę w rejonach afrykańskich – dzięki temu rosną finanse na ochronę goryli. Jeśli jednak jesteś chory, zrezygnuj z wizyt w miejscach, gdzie bytują te małpy;
- wspieraj organizacje ochroniarskie np. The Dian Fossey Gorilla Fund International, The Gorilla Foundation, African Wildlife Foundation.

Podsumowanie

W dobie szybkiej urbanizacji świata, błyskawicznego postępu technologicznego i bogacenia się społeczeństw, edukacja dotycząca zagrożeń wielkich ssaków świata jest niezbędnym elementem dla ich przetrwania. Przekazywana wiedza może modyfikować zachowania konsumpcyjne i wpływać na codzienne decyzje, które podejmowane lokalnie, w skali globalnej, mogą skutecznie przyczynić się do utrzymania tych gatunków zwierząt w naturze.

Zaproponowane proste sposoby postępowania powinny wykorzystać wszystkie osoby prowadzące edukację przyrodniczą w miastach. To ich mieszkańcy najczęściej uprawiają turystykę zagraniczną i stanowią najliczniejszą grupą konsumentów na świecie. Od nas wszystkich zależy, czy w niedalekiej przyszłości ikony afrykańskich i azjatyckich gatunków będziemy spotykać jedynie w ogrodach zoologicznych, czy nadal w środowisku naturalnym.

Literatura

Emslie R.H. and Knight M.H. 2014. Update on African Rhino Status and Poaching Trends from IUCN SSC African Rhino Specialist Group (AfRSG). http://www.rhinoresourcecenter.com/pdf_files/140/1406156621.pdf

Emslie R.H., Milliken T., and Talukdar B. 2012. African and Asian Rhinoceroses – Status, Conservation and Trade. CoP16, Doc. 54-2-Annex e 2. CITES Secretariat, Geneva, Switzerland. https://www.researchgate.net/publication/312608128_African_and_Asian_Rhinoceroses_-_Status_Conservation_and_Trade_A_report_from_the_IUCN_Species_Survival_Commission_IUCN_SSC_African_and_Asian_Rhino_Specialist_Groups_and_TRAFFIC_to_the_CITES_Secretaria

Emslie R.H., Milliken T., Talukdar B., Eblis S., Adcock K., and Knight M.H. 2015. African and Asian Rhinoceroses – Status, Conservation and Trade A report from the IUCN Species Survival Commission (IUCN SSC) African and Asian Rhino Specialist Groups and TRAFFIC to the CITES Secretariat pursuant to Resolution Conf. 9.14 (Rev. CoP15). http://www.rhinoresourcecenter.com/pdf_files/140/1406156621.pdf

- Górecka A. 2011. Produkcja oleju palmowego a odpowiedzialność za naturalne środowisko. *Przemysł Spożywczy* 65: 28-30.
- Kowalska M., Aljewicz M., Mroczek E., Cichosz G. 2012. Olej palmowy – tańsza i zdrowsza alternatywa. *Bromatologia i Chemia Toksykologiczna* 2: 171-180.
- Mittermeier R. A., Rylands A. B., Wilson D. E. 2013. *Handbook Of The Mammals Of The World*. vol. 3. Primates. Lynx Edicions.
- Pennisi E. 2016. People Are Hunting Primates, Bats And Other Mammals To Extinction. *Science*. <http://www.sciencemag.org/news/2016/10/people-are-hunting-primates-bats-and-other-mammals-extinction>.
- Rolecki M. 2018. Tygrysy i nosorożce w proszku. Przez Chiny. <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/nauka/1770040,1,tygrysy-i-nosorozce-w-proszku-przez-chiny.read>
- Thouless C.R., Dublin H.T, Blanc J.J., Skinner D.P., Daniel T.E., Taylor R.D, Maisels F., Frederick H. L., Bouché P. 2016. African Elephant Status Report. https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/SSC-OP-060_A.pdf
- Tilso R., Nyhus P. J. 2010. *Tigers Of The World*. Elsevier.
- Wich S. A., Singleton I., Nowak M. G., Atmoko S. S. U., Nisam G., Arif S. M., Putra R. H., Ardi R., Fredriksson G., Usher G., Gaveau D. L. A., Kühl H. S. 2016. Land-cover changes predict steep declines for the Sumatran orangutan (*Pongo abelii*). *Science*. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4783118/>
- Wilson D. E., Mittermeier R. A. 2011. *Handbook Of The Mammals Of The World*. Vol. 2. Hoofed Mammals. Lynx Edicions.
<http://www.eaza.net/>
<https://www.iucnredlist.org>

Magdalena Janiszewska

Miejski Ogród Zoologiczny w Łodzi Sp. z o.o.
m.janiszevska@zoo.lodz.pl